

ΕΠΙΣΤΗΜΗ, ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ, ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΑ

ΕΤΟΣ ΣΤ'.
ΑΡΙΘ. 65

Ἐν Πειραιεὶ Μάιος
1890

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
Δ. Κ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΠΑΝΤΗΣΙΣ

Α. Ρ. ΡΑΓΚΑΒΗ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΛΙΜΕΝΩΝ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

Κύριε Συντάκτα.

Μετ' εὐχαριστήσεως εἶδον ἐν τῷ ἀρ. 1620 τῆς ἐν Πειραιεὶ ἐκδιδομένης *Προνοίας*, ὅστις μοι ἐπέμφθη, παρατηρήσεις τινὰς τοῦ καθηγητοῦ κ. Δραγάτη περὶ τῆς ἐμῆς ἐπιστολῆς ἣν εὐηρεστήθητε νὰ δημοσιεύσητε ἐν τῷ ἀρ. 63 τοῦ Ἀπόλλωνος.

Χαίρω βλέπων ὅτι οἱ ἐν Πειραιεὶ λόγιοι δὲν ἀπαξιοῦσι νὰ στρέψωσι τὴν προσοχὴν αὐτῶν καὶ εἰς τὰ τοπογραφικὰ ζητήματα τῆς ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἐπισημοτάτης, καὶ ἐπ' ἐσχάτων ἀναγεννηθείσης καὶ θαυμασίως ἀναπτυσσομένης ὑμῶν πόλεως. Ἐπίσης δὲ μετὰ χαρᾶς ἐξάγω ἐκ τοῦ ἄρθρου ἐκείνου, ἃν ὁρθῶς ἀντελήφθην αὐτοῦ, ὅτι ὁ κ. καθηγητὴς τὰ αὐτὰ ὡς καὶ ἐγὼ πρεσβεύει περὶ τῶν θέσεων τοῦ *Karθάρου*, τῆς *Ζέας*, τῆς *Φρεαττύου*, τῆς *Μουνυχίας* (κατὰ τοὺς συγγραφεῖς), ἢ *Μουνιχίας* (κατ' ἐπιγραφάς, ἴσως ἕνεκα τῆς ἐνιαχοῦ καὶ ἐνίοτε ταυτότητος τῆς προφορᾶς τοῦ Υ' καὶ τοῦ Ι), καὶ ἐπομένως θέλει ἐπίσης συντελέσει εἰς τὴν μὴ σύγχυσιν αὐτῶν καὶ μεταθεσιν. Τίς δὲ τὴν ἀκρίβειαν τῶν ἐπωνυμιῶν πρῶτος ἀνεῦρεν ἐστὶν ἄλλο ζήτημα, ἀφορῶν τὴν φιλολογίαν τῆς ἀρχαιολογίας, καὶ ὃ οὐδαμῶς ἔθιξα ἐν τῇ πρὸς ὑμᾶς ἐπιστολῇ.

Περὶ τοῦ *Κωφοῦ λιμένος* μόνου ὁ κ. Δραγάτης ἄλλως φρονεῖ ἢ ἐγώ. Ἀλλ' ὁμολογῶ ὅτι αἱ περὶ αὐτοῦ ἐνστάσεις του οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον ἀρκοῦσιν ἵνα μὲ μεταπέισωσιν. Ὅτι ὁ

πυθμὴν αὐτοῦ ἦν λιθόστρωτος εἶχον ἀκούσει ἄλλοτε παρὰ τοῦ ἐκεῖ ἐργασίας διατάξαντος ὑπουργοῦ τῶν ναυτικῶν Ἀθ. Μιαούλη, καὶ τοῦτο μοι ἐπεκυρώθη καὶ κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους χρόνους, ὡς ἀποδείχθην δῆθεν κατὰ τὰς ἐσχάτως γενομένας ἐργασίας ἐν τῷ λιμενίσκῳ ἐκείνῳ. Μόνον δὲ μετὰ τὴν ἐκδοσιν τῆς πρὸς ὑμᾶς ἐπιστολῆς μου ἐπληροφορήθην παρ' εἰδότων, ὅτι τοῦτο ἐστὶν ἀνακριβές, ὡς λιθοστρώτων ἐκλειφθέντων μεγάλων λίθων, οἵτινες εὐρέθησαν ἐν τῷ πυθμίνι παρὰ τὸ στόμιον, καὶ ἀπετέλουν μόνον μέρος τείχους κλειόντος αὐτό. Ὁ *Κωφός* λοιπὸν *λιμὴν* ἔκειτο ἐνταῦθα, διότι ἄλλου δὲν εἶχε ποῦ νὰ κεῖται *Κωφός* ὧν καὶ εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ Ξενοφῶντος ἱστορούμενα ἀνταποκρινόμενος, ἐχρησίμευεν εἰς ὄρμον καὶ ἀσφάλειαν τῶν μικρῶν πλοιαρίων, διὰ τοῦ Πειραιικοῦ δὲ τείχους, διερχομένου διὰ τοῦ στομίου του, ἐκλείετο ἐκτὸς τῆς πόλεως τοῦ Πειραιῶς, ὥστε καὶ εἶχε πρὸς τὴν παραλίαν του τοὺς ἐκεῖ εὐρεθέντας τάφους.

Ὁ δὲ *Φῶρων λιμὴν* (Δημοσθ. πρ. Λάκρ. θ. Στρεβ. 395, C.), Leake, Ath. II. 33) ἢ *Φωρῶν* (Boeckh, Staatsh. I, 456 ἐκδ. Β') οὐδὲν ἐκώλυε, φυσικώτατον μάλιστα ἦν νὰ κεῖται κατὰ τὴν Κρεμυδαροῦν, ἐκτὸς μὲν τοῦ οἰκουμένου καὶ φυλαττομένου μέρους τοῦ Πειραιῶς, ἀλλὰ πλησιέστατα τῇ εἰσόδῳ αὐτοῦ, ὥστε τὸ προσπλέον πλοιαρίον, καὶ εἰς ἐλάχιστην ἀπόστασιν ἂν ἐφαίνετο ἐδύνατο, μετὰ τοῦ ἡλίου τὴν δύσιν, ἀτὶ νὰ εἰσπλεύσῃ εἰς τὸ ἐμπορεῖον, ὅπου ὑπελαμβάνετο διευθυνόμενον, ἐκεῖ ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ νὰ παρεκβαίνει, ν' ἀποθέτῃ εἴτι λαθρεμπόριον εἶχεν εἰς τὴν ἀφύλακτον ἐκείνην ἀκτὴν πρὶν ἢ τειχισθῇ καὶ ἀφ' οὗ ἀπετειχίσθη ἡ *Ἡετιώνεια* εἰς μέρος ὅθεν καὶ προχείρως ἐδύνατο νὰ μεταφέρηται, εἰς τὸν Πειραιᾶ ἢ εἰς τὴν Πειραιϊκὴν ὁδόν.

*Αν δὲ αὐταὶ εἰσὶν αἱ θέσεις τῶν δύο λιμένων, Κωφοῦ καὶ Φώρων, τότε δὲν μένει ἄλλη διὰ τὸν Ἀλῶν λιμένα, ὅστις ἐστὶ νέα ἐπίνοια, καὶ οὐδεὶς τῶν ἀρχαίων οὐδὲν περὶ αὐτοῦ γνωρίζει ἢ λέγει. Ὁ κ. Δραγάτης ἐκ παραδρομῆς ἠπατήθη, ὡς εἰς ἕκαστον τοῦτο συμβαίνει, δι΄ ἄσχυριζόμενος ὅτι ἐν τῇ πρὸς ὑμᾶς ἐπιστολῇ ἄγνοῶ τὰς Ἀλαί, καὶ παρείδεν ὅτι λέγω «καὶ προσέτι τὸ Ἀλίπεδον, λεγόμενον ἐνίοτε ἀπλῶς καὶ Ἀλαί». Ἀληθές ὅτι ἡ λέξις Ἀλαί ἐτυπώθη κακῶς Ἀλωή, ἐκ λάθους δι' ὃ δὲν ἐνέχομαι, διότι δὲν εἶδον διόρθωσιν. Ἀλλ' ἀπορῶ πῶς μάλιστα διὰ αὐτὴν τὴν Ἀλωήν δὲν μοὶ ἐζητήθη λόγος, τί ἐστὶ καὶ ποῦ τὴν ἀνεκάλυψα. Ἦξευρον λοιπὸν ὅτι ὑπῆρχον Ἀλαί, αὐτὸ τὸ Ἀλίπεδον, ἀλλ' ἐπίσης ἤξευρον ὅτι Ἀλῶν λιμὴν δὲν ὑπῆρχεν.

Ὡς πρὸς τὴν ἀρχαίαν θέσιν τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφροδίτης δὲν ἤξευρῶ ἂν διαφωνῶ πρὸς τὸν κ. καθηγητὴν διότι τῷ ὄντι κακῶς σημειῶ τὴν ἀντιστοιχοῦσαν νέαν θέσιν, μὴ ἰδὼν αὐτὴν πρὸ πλείστων ἐτῶν. Περὶ τῆς ἀρχαίας ὁμῶς θέσεως αὐτῶν οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην ἔχω ἀμφιβολίαν. Τὸ Ἀφροδίτιον ἔκειτο «πρὸς τῇ θαλάσῃ», κατὰ Πausanίαν, ὅχι εἰς τὴν ὄχθην αὐτὴν, ἀλλ' ὑπὲρ τὴν ὄχθην, ὑπὲρ τὸ τελωνεῖον καὶ ὀπίσω τοῦ Ἀγ. Νικολάου, ἔνθα, ἐντὸς ἀρχαίων ἐρείπων, εὐρέθη καὶ περιῆλθεν εἰς κτήσιν μου τῆς Ἀφροδίτης τὸ ἀγαλματίον. Ὡς πρὸς τὸ Βενιδίδειον ὁμῶς (οὐχὶ Βενδίδιον, ὡς εἶχον γράψει), ὁ κ. Δραγάτης ἔχει πληρέστατα δίκαιον, διότι, καὶ μὲν, κατὰ Λεϊκίον (Ath. I, 395 σημ.), ἡ ὑπὸ τοῦ Ξενοφῶντος (Ἑλλ. Β, σ. 11) γινομένη μνεῖα τῶν δύο ναῶν, τοῦ τῆς Μουρυχίας Ἀρτέμιδος καὶ τοῦ Βενιδίδειου, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ἦν κατέλαβεν ὁ Πausanίας ὁρμηθεὶς ἐκ τῆς Ἰπποδαμείας ἀγορᾶς, ἐμφαίνει ὅτι οἱ δύο ναοὶ ἀπ' ἀλλήλων ἀφίσταντο, ἢ ἔκειντο ἐπὶ δύο διαφόρων διακλαδώσεων τῆς ὁδοῦ· ἀλλὰ βεβαίως δὲν ἐδύναντο νὰ κεῖνται εἰς τοσαύτην ἀπόστασιν ὅπου χωρίζει τὴν Μουρυχίαν ἀπὸ τοῦ κυκλωπίου οἰκοδομήματος ὃ οἱ Γάλλοι ἀνέσκαψαν, οὐδὲ κατὰ διευθύνσεις τόσοσιν ἀλλήλαις ἀντικειμέναις. Τὴν θέσιν τῆς γαλλικῆς ἀνασκαφῆς ἤθελον ἐκλάβει ὡς τὴν τοῦ τεμένους τοῦ Διὸς Σωτήρος καὶ τῆς Ἀθηνᾶς Σωτείρας, ὃ ὁ Πausanίας λέγει (Αττ. Α, 3) «θέας μάλιστα ἄξιον», ἂν δὲν εἶχον εὐρεθῇ ἐκεῖ ἐπιγραφαὶ αἵτινες τὸ χωρίον ὡς Μητρώον χαρακτηρίζουσι.

Εἰς τὸν καθηγητὴν κ. Δραγάτην εἰμὶ εὐγνώμων, διότι παρεκβαίνων ἐκ τοῦ ἀρχικοῦ αὐτοῦ θέματος, ὃ ἦν ἡ πρὸς ὑμᾶς ἐπιστολή μου, εὐαρεστεῖται νὰ ἐλκύσῃ τὴν προσοχὴν μου εἰς λάθη τινὰ εἰς ἃ λέγει ὅτι ὑπέπεσα ἐν τῇ συντάξει τοῦ ἀρχαιολογικοῦ Λεξικοῦ. Ἐπειδὴ πάντοτε ὑπώπτευον ὅτι ταῦτα εἰσὶν οὐχὶ τὰ μόνα, προϋτιθέμενα, ἂν μέχρι τέλους εὕρισκον αὐτὰ πολυάριθμα καὶ σπουδαῖα, νὰ προσθέσω εἰς συμπλήρωμα τοῦ ἔργου φύλλον παραρρημάτων, δι' ὃ καὶ χαίρω ὅταν ταῦτα μοὶ ὑποδεικνύωνται. Τὰ καθέκαστα δὲ τῆς τοπογραφίας τῶν Ἀθηνῶν, τὰ ἐν ἐπιτόμοις, καὶ ἐνίοτε ἐκ ζένων συγγραμμάτων ἡρυσμένα ἐν τῷ λεξικῷ ἐκτίθενται ἀκριβέστερον εἰς τὰ κατ' εἰδικωτέραν μελέτην συντεθέντα καὶ ἐν ἔτει 1889 ἐκδοθέντα

ἐμὰ τοπογραφικὰ Ἀθηνῶν (Ἀπαντα. Τόμ. ΙΗ'), εἰς ἃ διακαίστερον παρὰ εἰς τὰ τοῦ Λεξικοῦ νὰ στηρίξῃ τὴν ἐτυμολογίαν αὐτοῦ ὁ κριτής.

ΜΙΑ ΛΕΞΙΣ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟΥ ΧΡΟΝΙΚΟΥ

ΠΡΟ

ΙΩΑΝΝΟΥ ΠΑΝΤΑΖΙΔΟΥ

Ἐν πρώτοις ὁμολογοῦμεν χάριτας τῷ κ. Ι. Πανταζίδῃ φιλοφρόνως ἀποστείλαντι καὶ ἡμῖν τὸ ὑπ' αὐτοῦ συγγεγραμμένον *Χρονικὸν τῆς πρώτης πεντηκονταετηρίδος τοῦ ἑλληνικοῦ πανεπιστημίου*. Τοιαῦτα χρονικά οὐ μόνον τοῦ ἀνωτάτου παιδευτηρίου, ἀλλὰ καὶ τῶν πρώτων ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι συσταθέντων γυμνασίων, καὶ τῶν πρότερον αὐτῶν κατὰ τὴν δούλην Ἑλλάδα ἀκμασασάντων ἑλληνικῶν σχολῶν, οἵαι ἢ ἐν Σμύρνῃ, ἐν Κυθωνίαις, ἐν Πάτρῳ, ἐν Χίῳ καὶ ἄλλαχού, ὅπου ἐδίδασκαν οἱ ἐν τοῖς γράμμασι διαλάμπαντες ἄνδρες Δανιὴλ ὁ Λέσβιος, ὁ Μέγας Οἰκονόμος, ὁ Νεόφυτος Βάμβας καὶ ἄλλοι τοῦ γένους διδάσκαλοι, τοιαῦτα χρονικά, λέγομεν, καιρὸς ἐπέστη ἵνα συντάσσωνται καὶ παρ' ἡμῖν ὅπως σὺν τῷ προϋόντι χρόνῳ συναποτελεσθῇ πλήρης ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς ἐκπαιδεύσεως. Χάρις ὄντως ὀφείλεται τοῖς ὑποδυομένοις τὸν μόχθον τῆς συγγραφῆς τοιούτων χρονικῶν, πολλὰ γὰρ λέγουσι τὰ χρήσιμα. Μὴ προτιθέμενοι δὲ τό γε νῦν νὰ βιβλιογραφήσωμεν τὸ ὅλον φιλοπόνημα τοῦ κ. Πανταζίδου συνφθὰ τῇ ἐν τῷ προλόγῳ δηλώσει αὐτοῦ σελ. ε. «θέλομεν δεχθῇ εὐγνωμόνως πᾶσαν σημείωσιν συμπληρωτικὴν τῆς ἱστορίας τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν πανεπιστημίου» ὁμολογοῦμεν ὅτι οὐδαμοῦ τοῦ βιβλίου αὐτοῦ ἀνέγνωμεν εἰδήσιν τινα περὶ τοῦ τίς πρῶτος τῶν καθηγητῶν ἐνήρξατο τῶν πανεπιστημιακῶν παραδόσεων, ὅπερ δὴ ὁ ἀρχικὸς καὶ τελικὸς σκοπὸς τῆς ἰδρύσεως τοῦ ἀνωτάτου αὐτοῦ διδασκτηρίου. Παραχρῆμα λοιπὸν μετὰ τὴν ἐγκαθίδρυσιν τῆς βασιλείας τοῦ αἰμνηστοῦ Ὁθωνος τοῦ Α' καὶ ἅμα τῇ πολιτικῇ συντάξει τῆς Νέας Ἑλλάδος κατέστη ἔγκυρος καὶ ἡ εὐχὴ ὅπως ἀποτελεσθῇ *ἐν κέντρῳ τῆς διανοητικῆς δράσεως* καὶ κατ' ἀκολουθίαν μηνὶ Μαΐῳ ἀρχομένῳ τοῦ ἔτους 1837 ἰδρῦθῃ τὸ ἐν Ἀθήναις φερώνυμον τοῦ γενναϊοφρονος ἐκείνου μονάρχου Πανεπιστήμιον. Καὶ τῆς μὲν πρώτης ἐν αὐτῷ παραδόσεως *ἐταρξεν ἐποιήσατο τῇ 22ᾳ τοῦ εἰρημένου μηνὸς ὁ εὐδόκιμος καθηγητὴς Λουδοβίκος Ρώσσιος ἀπὸ εἰσαγωγῆς εἰς τοὺς Ἀχαρνῆς τοῦ Ἀριστοφάνους*. Τὰς δὲ προπαρασκευὰς ἐπὶ τῇ ἰδρύσει τοῦ ἑλληνικοῦ πανεπιστημίου καὶ τὰς ἐπὶ τοῖς ἐγκαίνιαις τελεταῖς ἐξέθηκεν ὁ Ρώσσιος μετ' ἰδιάζοντος ἐνθουσιασμοῦ ἐν τῷ γερμανικῷ Μουσεῖῳ τοῦ Προϋτῆ κατὰ τὸ ἔτος 1853 καὶ ὁ ἐπ' ἱσῆς ἐπὶ ζημία τῆς ἀρχαιολογίας ἐνωρὶς ἀποχόμενος Ὁθων Γιάκωβ συμ-